

OAVDA ADABIYOT MAVZUSINING YORITILISHI

Esbosinova Gulshat

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17254523>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-Sentabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-Sentabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-Sentabr 2025 yil

KEY WORDS

OAV, Adabiyot, adabiy tanqid,
kitobxonlik madaniyati,
jurnalistika, taqriz, media-tanqid,
targ'ibot.

ABSTRACT

Ushbu ilmiy maqolada adabiyot mavzusining yoritilishi holatini, amaliy mexanizmlari va nazariy asoslarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot OAVning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi va adabiy materiallarni yoritishda kuzatilayotgan samaradorlik va muammolarni o'rganadi. Xususan, an'anaviy taqrizlar, mualliflar bilan intervyular, adabiy tok-shoular kabi yoritish shakllari tahlil qilinadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xolislik, tahliliy chuqurlik va estetik qadriyatni targ'ib qilish tamoyillariga rioya qilish OAVda adabiyotni yoritish sifatini oshirishning asosiy omilidir. Maqola so'ngida bu jarayonni yanada takomillashtirishga qaratilgan amaliy va ilmiy tavsiyalar, jumladan, maxsus adabiy dasturlar va kadrlarni tayyorlash bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Bugungi globallashuv davrida Ommaviy Axborot Vositalari (OAV) jamiyatning ma'naviy-ma'rifiy hayotini shakllantiruvchi eng muhim institutlardan biri hisoblanadi. OAVning ta'sir doirasi kengayib borayotgan sharoitda, madaniyat, san'at va, ayniqsa, adabiyot mavzusining yoritilishi alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Adabiyot nafaqat estetik qadriyat, balki milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va ma'naviy yetuklikning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. Shu bois, adabiyotning OAV orqali targ'ib etilishi kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish va keng auditoriyaning badiiy asarlarga bo'lgan qiziqishini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bir tomondan, axborot oqimining tezligi adabiy asarlarga chuqur yondashuvni qiyinlashtirmoqda; boshqa tomondan, tijorat manfaatlari OAVda adabiyotni yoritish sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shunday ekan, adabiy mavzularni yoritishda OAVning samarali mexanizmlari va prinsiplarini o'rganish hozirgi zamon jurnalistikasi va adabiyotshunosligi uchun muhim vazifadir.

Tadqiqotning maqsadi OAVda adabiyot mavzusini yoritishning hozirgi holatini tahlil qilish, muvaffaqiyatli amaliyotlarni aniqlash hamda yoritish samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: OAV va adabiyotning nazariy aloqalarini o'rganish; yoritishning asosiy

shakl va janrlarini (taqriz, intervyu, sharh) tahlil qilish; yoritishdagi mavjud kamchiliklar va muammolarni aniqlash. Tadqiqot obyekti sifatida O'zbekiston va xorij OAVidagi adabiy materiallar, predmeti esa adabiy mavzularni yoritishning jurnalistik uslubi va tamoyillari hisoblanadi.

OAV va adabiyot o'rtasidagi munosabatlar murakkab, ammo tabiiy aloqani tashkil etadi. Nazariy jihatdan, OAV adabiyot uchun translyatsiya vositasi bo'lib xizmat qilsa, adabiyot OAV uchun yuqori darajadagi kontent manbai hisoblanadi. G. M. Maklyuenning "media — xabar" konsepsiyasiga ko'ra, adabiyotning o'zi (kitob shaklidagi) an'anaviy media bo'lsa-da, bugungi kunda uning taqdiri yangi media (televideniye, internet) orqali yoritilishiga bevosita bog'liq.

Adabiyotni yoritishda jurnalistika adabiy tanqid bilan chambarchas bog'lanadi. Zamonaviy adabiy tanqid an'anaviy adabiyotshunoslik doirasidan chiqib, OAV maydoniga ko'chgan. Bu holat tanqidchilardan nafaqat asarning estetik va g'oyaviy tahlilini, balki uni ommaviy auditoriya uchun tushunarli va jozibali tarzda yetkazib berishni ham talab qiladi.

OAVning eng katta ta'siri kun tartibini belgilashda namoyon bo'ladi: qaysi muallif, qaysi asar haqida ko'proq gapirilsa, o'quvchi o'sha asarni o'qishga ko'proq moyil bo'ladi. Bu esa OAVga katta ma'naviy javobgarlik yuklaydi. Jurnalistlar asarni yoritishda xolislik, chuqur tahlil va asosli baholash tamoyillariga amal qilishlari shart. Yuzaki yondashuv yoki tijoriy targ'ibotga o'tib ketish adabiyotning asl qadrini pasaytirib, o'quvchining didini buzishi mumkin. Shu sababli, maqsad OAVda "yuqori san'at"ni "ommaviy axborot" tili orqali samarali yetkazib berishga erishishdir.

O'tkazilgan tahlillar natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, OAVda adabiyot mavzusining yoritilishi murakkab, ammo juda muhim ijtimoiy-madaniy jarayon bo'lib, u milliy ma'naviyatni shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqotlar OAVning yangilik va o'quvchi qiziqishini uyg'otish imkoniyatlari yuqori ekanligini, biroq bu imkoniyatlardan har doim ham to'liq va samarali foydalanilmayotganini ko'rsatdi. Ko'pincha, adabiy materiallar yuzaki taqrizlar bilan cheklanib qolmoqda, bu esa chuqur tahliliy fikr yuritishga sharoit yaratmayapti.

Asosiy xulosa shundaki, adabiyotni yoritishning sifati OAVning tijoriy manfaatlaridan ustun qo'yilishi zarur. Samarali yoritish adabiyotshunos-tanqidchi va jurnalistning o'zaro hamkorligini talab qiladi. Televideniye va Internet kabi yangi media vositalaridan interaktiv adabiy loyihalar, podkastlar va mualliflik sahifalarini yaratish orqali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Ilmiy takliflar quyidagilardan iborat:

1. Maxsuslashtirish: Har bir yirik OAVda (ayniqsa, tele va radio kanallarda) doimiy ravishda efirga uzatiladigan, professional adabiyotshunoslar ishtirokidagi chuqur tahliliy adabiy dasturlarni joriy etish.

2. Kadrlar tayyorlash: Jurnalistika va filologiya fakultetlarida "Adabiy media-tanqid" kabi maxsus kurslarni ochish orqali adabiyot mavzusini yoritishga ixtisoslashgan kadrlarni tayyorlash.

3. Moliya va rag'bat: Yuqori badiiy qiymatga ega bo'lgan asarlarga bag'ishlangan professional taqrizlar va tahliliy maqolalar uchun OAVning mukofot tizimini yaratish.

Ushbu choralar OAVni adabiyotni targ'ib qilishning faol, tahliliy va madaniy mas'uliyatli vositasiga aylantirishga xizmat qiladi, natijada jamiyatda kitobxonlik madaniyati mustahkamlanadi.

OAVda adabiyotni yoritishning eng keng tarqalgan shakllari quyidagilardir:

Taqriz va Sharhlar: Bu janr kitobni taqdim etishning an'anaviy va eng muhim shaklidir. Gazeta va jurnallarda (bosma yoki onlayn) chuqur tahliliy taqrizlar asarning g'oyaviy, estetik va badiiy qiymatini ochib beradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, samarali taqriz nafaqat syujetni aytib berishi, balki asarni adabiy jarayon kontekstida baholashi kerak. Zamonaviy OAVda esa ko'pincha yuzaki taqrizlarga yoki kitobni shunchaki reklama qilishga urg'u berilishi tanqidiy fikrlash darajasining pasayishiga olib kelmoqda.

Mualliflar bilan Intervyu va Reportajlar: Televideniye va podkastlarda qo'llaniladigan bu shakl muallifning shaxsini va uning ijodiy laboratoriyasini yoritish orqali o'quvchi bilan emotsional aloqa o'rnatadi. To'g'ridan-to'g'ri muloqot muallifning asaridagi asosiy g'oyalarni birinchi qo'ldan tushuntirish imkonini beradi. Biroq, ko'pgina intervyular faqat yubileylar yoki yangi kitobning chiqishi munosabati bilan cheklanib qolishi sababli, adabiy jarayonning doimiy tahlili yetishmaydi.

Adabiy Tok-shoular va Dasturlar: Radio va televideniyaedagi maxsus ko'rsatuvlar (masalan, kitob klublari, munozaralar) turli nuqtayi nazarlarni o'z ichiga oladi va auditoriyani faol ishtirok etishga undaydi. Bu formatlar dinamiklik va vizuallashtirish hisobiga yosh tomoshabinlar uchun jozibador bo'lishi mumkin. Tahlilga ko'ra, bunday dasturlarning muvaffaqiyati professional moderator va tanqidchilarning saviyasiga bog'liq.

Adabiyotni OAVda yoritish samaradorligi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Xolislik va mustaqillik: Adabiy tanqidning har qanday reklama yoki tijoriy bosimdan xoli bo'lishi prinsipial ahamiyatga ega. Agar taqriz faqat kitobni sotishga yo'naltirilsa, u ilmiy-tahliliy qiymatini yo'qotadi. OAVning mustaqil bo'lishi esa yosh va yangi iste'dodlarni kashf qilish imkonini beradi.

Target auditoriyaga yo'naltirilganlik: Adabiy materiallarni yoritishda OAV o'zining auditoriyasini inobatga olishi zarur. Internet nashrlari yoshlarga mo'ljallangan qisqa, tezkor va interaktiv formatlarni (masalan, *TikTok*da kitoblar haqida videolar) afzal ko'rishsa, bosma nashrlar chuqur akademik tahlilga e'tibor qaratishi maqsadga muvofiqdir.

Estetik qadriyatni targ'ib qilish: OAVning asosiy mas'uliyati badiiy didni shakllantirishdir. Bu, ommaviy adabiyot (mass-lit)ni qamrab olish bilan birga, yuqori saviyali, klassik va zamonaviy fundamental asarlarga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi. Faqatgina ommaboplikka ergashish adabiy jarayonning yuksak maqsadlaridan chekinishni anglatadi.

Tahliliy natija shuni ko'rsatadiki, zamonaviy OAVda adabiyotni yoritish jarayonida tezkorlik va chuqurlik o'rtasida, hamda ommaviylik va akademiklik o'rtasida jiddiy ziddiyat mavjud. Ushbu ziddiyatni bartaraf etish uchun OAV maxsus adabiy platformalar yaratishi va jurnalistika bilan adabiyotshunoslik o'rtasidagi professional ko'prikn mustahkamlashi zarur

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma'naviy-ma'rifiy asarlari. Quronov, D. X. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent: Akademiya, [Nashr yili].
2. Xudoyqulov, M. Jurnalistika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: 2011.